

Obrzędowość narodzinowa
na Górnym Śląsku
(izolacja położnicy)

NR 3543

Agnieszka Pieńczak

Obrzędowość narodzinowa
na Górnym Śląsku
(izolacja położnicy)

*Polski atlas etnograficzny
i Atlas der deutschen Volkskunde
w perspektywie porównawczej*

Redaktor Serii: Wydawnictwa Wydziału Etnologii i Nauk o Edukacji
Urszula Szućcik

Recenzenci
Zygmunt Kłodnicki
Eugeniusz Kłosek

Spis treści

Wstęp 7

ROZDZIAŁ 1

Metoda etnogeograficzna w interpretowaniu zjawisk kulturowych.

Aspekt przestrzenny i chronologiczny 15

Metoda etnogeograficzna 15

Historia metody etnogeograficznej 15

Możliwości zastosowania metody etnogeograficznej 18

Dotychczasowe próby wykorzystania metody etnogeograficznej w badaniach obrzędowości narodzinowej. Wybrane atlasy etnograficzne i dialektologiczne 25

Atlasy etnograficzne 25

Atlasy dialektologiczne 29

Problem porównywalności omówionych atlasów 36

ROZDZIAŁ 2

Śląsk jako pogranicze etniczne i kulturowe 41

Przegląd dotychczasowych badań 41

Etniczno-kulturowy obraz Górnego Śląska 53

Granice obszaru 54

Sytuacja demograficzna 56

Struktury społeczne 59

Struktury wyznaniowe 61

Sytuacja etniczna 63

ROZDZIAŁ 3

Obrzędowość narodzinowa w perspektywie etnologicznej.

Stan badań nad problematyką izolacji społecznej położnicy 65

Obrzędowość narodzinowa w badaniach ogólnopolskich 65

Początki zainteresowań ludoznawczych i okres międzywojenny 65

Od 1945 roku do współczesności 75

Obrzędowość narodzinowa na Śląsku	79
Początki zainteresowań ludoznawczych i okres międzywojenny	79
Od 1945 roku do współczesności	82

ROZDZIAŁ 4

Obrzędowość narodzinowa w *Polskim atlasie etnograficznym* i *Atlas der deutschen Volkskunde*. Metodyka badań 89

Czas badań	89
Obszar badawczy	90
Sieć badawcza	92
Kwestionariusz badawczy i sposób prowadzenia badań	94
Specyfika badań prowadzonych na Śląsku na potrzeby <i>Polskiego atlasu etnograficznego</i>	98
Śląsk ogółem	99
Wybrane wsie Górnego Śląska	102
Interpretacja materiału badawczego – na przykładzie map <i>Polskiego atlasu etnograficznego</i> i <i>Atlas der deutschen Volkskunde</i>	114

ROZDZIAŁ 5

Polski atlas etnograficzny i *Atlas der deutschen Volkskunde* w badaniach nad obrzędowością narodzinową.

Izolacja społeczna położnicy w społeczności wiejskiej	129
Izolacja społeczna położnicy – spojrzenie badawcze	130
Zakaz przekraczania progu izby	139
Zakaz przekraczania progu domu	146
Zakaz wychodzenia poza zagrodę	153
Zakaz schodzenia do piwnicy	158
Zakaz wchodzenia na strych	164
Zakaz czerpania wody ze studni	169
Zakaz odwiedzania sąsiadów	174
Zakaz udawania się na zabawy wiejskie	179
Częstotliwość występowania analizowanych zakazów izolacyjnych	182
Zakończenie	185
Aneks 1. Miejscowości, w których prowadzono badania nad obrzędowością narodzinową na potrzeby <i>Polskiego atlasu etnograficznego</i>	191
Aneks 2. Charakterystyka informatorów we wsiach śląskich zamieszkanym przez ludność napływową (badania na potrzeby <i>Polskiego atlasu etnograficznego</i>)	199
Źródła i bibliografia	205
Indeks nazw osobowych	223
Spis map	229
Spis ilustracji	230
Spis wykresów	231
Spis tabel	233
Summary	235
Zusammenfassung	237

Wstęp

Etnografowie, analizując niegdyś dane zagadnienie, sięgali w przeszłość tak daleko, jak pozwalały im na to źródła etnograficzne, w szczególności pamięć informatorów. W ten sposób cofali się 50, maksymalnie 60 lat. Zapamiętane opowieści rodziców lub dziadków mogły wydłużyć ten okres o kolejne pół wieku, były jednak niepewne. Pomocne stawały się opracowania etnograficzne lub ludoznawcze, ale ich jakość i liczba często okazywały się niewystarczające. Brak materiałów porównawczych, a więc zebranych według jednego kwestionariusza i w tym samym czasie, nie pozwalał na szersze studia.

Etnografowie stali się etnologami, gdy zaczęły być możliwe studia porównawcze. Wśród nowych sposobów analizy kultury, które z trudem opracowywano, pojawiła się metoda etnogeograficzna oraz retrogresywna, umożliwiające powiększenie perspektywy historycznej. Pierwsza z nich wymagała żmudnego gromadzenia, porządkowania i zestawiania faktów etnograficznych oraz przedstawiania ich na mapach. Stąd atlasy etnograficzne opracowane dla wielu krajów europejskich, w tym Niemiec i Polski. Uważna analiza map, a właściwie zasięgów zjawisk kulturowych, pozwala przybliżyć genezę badanych zjawisk. Uzyskiwane rezultaty są jednak ułomne pod względem chronologii – dzięki nim można określić, co jest starsze, a nawet archaiczne, a co późniejsze czy najnowsze, a więc w kategoriach czasu względnego. Tu pomocna okazuje się metoda retrogresywna, która pozwala na wnioskowanie wsteczne – od rzeczy znanych do coraz to mniej znanych. Stosują ją niekiedy historycy, rzadziej folklorysty, a tylko sporadycznie etnologowie. Jej zaletą jest możliwość, a nawet konieczność analizowania faktów z różnych dyscyplin, zwłaszcza etnografii, językoznawstwa, historii i archeologii. Pozwala także na wprowadzanie chronologii bezwzględnej. Obydwie metody są przydatne w ustalaniu genezy artefaktów lub innych zjawisk kulturowych, choć niekiedy zawodzą, gdy podejmuje się próby szerszej analizy, z uwzględnieniem kontekstu społecznego i ekonomicznego.

Wybór tematu, zawartego w tytule książki, jest uzasadniony z kilku względów badawczych. Jeden z nich to doniosłość obu atlasów w zakresie badań nad różnicowaniem kulturowym Górnego Śląska i terenów ościennych; drugi – potrzeba wzbogacenia stanu wiedzy o wybranych aspektach obrzędowości narodzinowej na wytyczonym obszarze badawczym w kontekście kartografii etnograficznej.

Istotne jest tu zwrócenie uwagi na potencjalne możliwości interpretacyjne wynikające z prowadzenia prac porównawczych z wykorzystaniem obydwu wspomnianych atlasów.

Założenia badawcze przyjęte w rozprawie opierają się na następujących przesłankach:

A. W dotychczasowych pracach etnologicznych poświęconych Śląskowi w niewielkim stopniu zwracano uwagę na możliwości porównawcze *Polskiego atlasu etnograficznego* (PAE) i *Atlas der deutschen Volkskunde* (ADV) w aspekcie chronologicznym i przestrzennym. W powstałych opracowaniach ten problem badawczy w odniesieniu do obrzędowości narodzinowej nie został dostatecznie omówiony. Zygmunt Kłodnicki wykorzystał dane z ADV w celu ukazania specyfiki kulturowej Dolnego Śląska (w tym obrzędowości narodzinowej), nie tworząc jednak nowych skartowań¹. Kwestię tę częściowo podjęła Sylwia Żwak w swoim przyczynku, ograniczyła się jednak do prezentacji znanych na Śląsku wątków wierzeniowych, wyjaśniających pochodzenie dzieci². Nieco miejsca zwyczajom narodzinowym poświęcono w ogólnopolskiej literaturze etnologicznej, jednak głównie w kontekście regionalnym³. Analiza dostępnej literatury z drugiej połowy XIX i początku XX wieku wskazuje, że jest ona w tym zakresie stosunkowo skąpa i dotyczy tylko niektórych obszarów lub miejscowości. Materiały źródłowe nie zawsze są bliżej określone geograficznie i chronologicznie, co utrudnia ich pełne wykorzystanie do prac porównawczych. Uzyskany na tej podstawie obraz etnograficzny bywa niekompletny. Brakuje ujęć kompleksowych, odwołujących się do tła ogólnopolskiego bądź szerszego, środkowoeuropejskiego. W literaturze etnologicznej tematem niewystarczająco rozpoznany (szczególnie w kontekście dotychczasowych opracowań PAE) wydaje się również izolacja położnicy w społeczności wiejskiej (problem ten ze względu na zakres tematyczny omówiłam szczegółowo w odrębnym, trzecim rozdziale pracy). Dotyczy to także innych atlasów etnograficznych i dialektologicznych, w których zagadnienie to nie cieszyło się zainteresowaniem badaczy (dokładniejszy opis i ocenę jakości tych prac przedstawiłam w pierwszym rozdziale).

B. Metoda etnogeograficzna daje najlepsze wyniki w badaniach obszarów rozległych, a takimi są terytoria eksplorowane na potrzeby PAE i ADV. Wykorzystanie obu źródeł pozwala przedstawić analizowane zjawiska kulturowe na tle nie tylko ogólnopolskim, ale również środkowoeuropejskim, co powinno przynieść interesujące wyniki badawcze. Szczególną uwagę warto skupić na Śląsku, jako miejscu ustawicznego zderzania się kultur różnych grup etnicznych.

C. Przedstawienie na mapach trzech przekrojów chronologicznych powinno umożliwić nowatorskie nakreślenie dynamiki rozwojowej omawianych zjawisk oraz ukazanie lokalnych odrębności i podobieństw Śląska pod względem kulturowym wobec pozostałych obszarów obu krajów (na tle danych z PAE i ADV).

1 Z. KŁODNICKI: *Kultura duchowa i społeczna wsi dolnośląskiej w świetle map „Atlas der deutschen Volkskunde”*. W: *Śląsk, Schlesien, Sleszsko. Przenikanie kultur*. Red. Z. KŁODNICKI. Wrocław 2000, s. 43–64.

2 S. ŻWAK: „Polski Atlas Etnograficzny” i „Atlas der deutschen Volkskunde” – możliwości studiów porównawczych. Na przykładzie wątków wierzeniowych na Śląsku, wyjaśniających, skąd się biorą dzieci. „Lud” 2002, t. 86, s. 213–228.

3 Zob. rozdział 3.

D. Zagadnienie prezentowane w pracy jest zbieżne z profilem moich wieloletnich zainteresowań naukowych, związanych z uczestnictwem od 1998 roku w pracach badawczych cieszyńskiej Pracowni Polskiego Atlasu Etnograficznego (ta funkcjonuje w ramach Instytutu Etnologii i Antropologii Kulturowej Wydziału Etnologii i Nauk o Edukacji Uniwersytetu Śląskiego). Efektem są publikacje mojego autorstwa poświęcone polskiej kulturze wiejskiej w kontekście etnokartograficznym, w tym obrzędowości narodzinowej⁴.

Książka dotyczy nie tylko Górnego Śląska, ale też terytorium Polski w jej współczesnych granicach. Dodatkowo uwzględniłam tereny eksplorowane w ramach realizacji niemieckiego projektu *Atlas der deutschen Volkskunde* (w tym obecnych Niemiec, Czech i Austrii), rozpoczętego w pierwszej połowie lat 30. XX wieku. Szczególną uwagę zwróciłam na Śląsk, gdyż jest on terenem, którego zewnętrzne i wewnętrzne granice wskutek różnorodnych politycznych i historycznych uwarunkowań wielokrotnie się zmieniały; jest odwiecznym miejscem zderzenia kulturowego różnych grup etnicznych i wyznaniowych (szerzej piszę o tym w rozdziale drugim). Widzimy tu oddziaływania płynące głównie z terenów niemieckich, czeskich i morawskich, wyciskające swoje piętno na kulturze śląskiej, dostrzegalne niekiedy jeszcze dziś w zróżnicowaniu kulturowym, w różnej formie i nasileniu. Szczególnie kontakty z ludnością niemiecką przed II wojną światową, wzmacniane poprzez różne kanały informacyjne, zostawiały często trwałe ślady kulturowe i językowe w życiu społeczności wiejskich analizowanego terytorium⁵. Na kulturę śląską wpływały też powojenne imigracje z innych stron kraju czy terenów kresowych, odbywające się w ramach masowych przesiedleń.

4 Wyniki swoich badań prezentowałam głównie w opracowaniach, które ukazały się w serii „Komentarze do Polskiego Atlasu Etnograficznego” (A. LEBEDA [PIEŃCZAK]: *Wiedza i wierzenia ludowe*. T. 6. Red. Z. KŁODNICKI. Wrocław–Cieszyn 2002; A. DROŹDŹ, A. PIEŃCZAK: *Zwyczaje i obrzędy weselne*. T. 8. Cz. 1: *Od zalotów do ślubu cywilnego*. Red. Z. KŁODNICKI. Wrocław–Cieszyn 2004; A. PIEŃCZAK: *Zwyczaje i obrzędy weselne*. T. 8. Cz. 2: *Rola i znaczenie swata w kojarzeniu małżeństw*. Red. Z. KŁODNICKI. Cieszyn–Wrocław 2007; P. KOPP, A. PIEŃCZAK: *Rodzice chrzestni*. W: *Zwyczaje, obrzędy i wierzenia narodzinowe*. T. 9. Cz. 1: *Zwyczaje, obrzędy i wierzenia związane z narodzinami i wychowaniem dziecka*. Red. Z. KŁODNICKI, A. PIEŃCZAK. Wrocław–Cieszyn 2010; A. PIEŃCZAK: *Czynności magiczne ułatwiające poród*. W: *Zwyczaje, obrzędy i wierzenia narodzinowe*. T. 9. Cz. 2: *Zwyczaje, obrzędy i wierzenia związane z matką i dzieckiem*. Red. Z. KŁODNICKI, A. PIEŃCZAK. Wrocław–Cieszyn 2013, s. 67–77; EADEM: *Zwyczaje związane z karmieniem dziecka piersią*. W: *Zwyczaje, obrzędy i wierzenia związane...*, s. 78–99). W ostatnich latach opublikowałam nadto inne artykuły dotyczące różnorodnych aspektów tematyki atlasowej (zob. *Źródła i bibliografia*).

5 Widać to na przykład w gwarze używanej w opolskiej wsi Siolkowice – w latach 60. XX wieku stwierdzono w niej sporo leksykalnych zapożyczeń niemieckich, dotyczących głównie kultury materialnej. Wraz z wprowadzaniem nowych wytworów przejmowano ich nazwy; stałe obcowanie z językiem niemieckim powodowało też zapożyczanie wyrazów z innych dziedzin, niekoniecznie związanych z nowościami. Zdarzało się, że jednocześnie występowały dwa określenia, niemieckie i rodzime (np. *oma* – *starka*); czasem też niemieckie wypierały polskie odpowiedniki (np. *daks* – borsuk) (zob. A. ZARĘBA: *Gwara Siolkowic*. W: *Stare i Nowe Siolkowice*. Cz. 2. Red. M. GŁADYSZ. Katowice 1966, s. 39–43). Kilka dekad później do tej tematyki wrócił Zygmunt Kłodnicki w kontekście oddziaływania zachodnich wpływów cywilizacyjnych na kulturę wiejską w Polsce (zob. Z. KŁODNICKI: *Zróżnicowanie tradycyjnej kultury w Polsce a zachodnie wpływy cywilizacyjne*. W: *Regiony, granice, rubieże. Tom w darze dla Profesora Mariana Pokropka*. Red. L. MRÓZ, M. ZOWCZAK, K. WASZCZYŃSKA. Warszawa 2005, s. 35–43).

Czy w takim razie można mówić, że Śląsk jest regionem całkowicie odmiennym kulturowo? Czy może jednak wykazuje pewne podobieństwa w zakresie kultury wiejskiej wobec pozostałych obszarów ujętych w PAE i ADV? Na te i inne pytania spróbowałam odpowiedzieć, posiłkując się stosownymi przykładami z zakresu obrzędowości narodzinowej.

Śląsk jest obszarem, z którego podczas ostatniej wojny odpłynęła bądź została wysiedlona ludność niemiecka lub za taką uznana przez nowe władze administracyjne. Dolny Śląsk został zasiedlony przez ludność polską, pochodzącą z różnych stron kraju, natomiast na Górnym Śląsku ludność napływowa osiadła obok autochtonów, spadkobierców dawniejszej kultury własnej, z wieloma późniejszymi elementami pochodzącymi od Niemców, którzy w ostatnich wiekach mieszkali wśród nich. Na Dolnym Śląsku nastąpiła zatem przerwa kulturowa, natomiast w przypadku Górnego mamy do czynienia z kontynuacją i w odniesieniu do tego regionu zaistniała możliwość wykorzystania materiałów z obydwu atlasów.

Moim zamierzeniem było osiągnięcie kilku podstawowych celów badawczych. Po pierwsze, za istotne uznałam wskazanie i wykorzystanie możliwości interpretacyjnych, jakie analiza porównawcza PAE i ADV stwarza w zakresie dynamiki zmian kultury wiejskiej. Ze względu na zakres prowadzonych przeze mnie od kilku lat badań ograniczyłam rozważania do obrzędowości narodzinowej. Starałam się również wyjaśnić, dlaczego do prowadzonych prac badawczych wykorzystałam obydwa atlasy narodowe, a nie atlasy etnograficzne czy dialektologiczne o znaczeniu regionalnym. Po drugie, należało zastanowić się nad tym, w jaki sposób i w jakim zakresie można przeprowadzać tego typu próby analityczne z użyciem obu omawianych atlasów. Dokonałam wprawdzie selekcji map z zakresu obrzędowości narodzinowej pomieszczonych w obu atlasach pod względem ich przydatności do prac porównawczych, następnie – ich klasyfikacji, stanowiącej podstawę dalszej analizy badawczej. Po trzecie, istotne było ukazanie nowych sposobów wnioskowania badawczego za pomocą metody etnogeograficznej, polegającej na opracowaniu i analizie serii map zawierających trzy odmienne przekroje chronologiczne. Spodziewałam się, że pozwoli to na przedstawienie zmiany kulturowej danych zjawisk, umożliwiając jednocześnie częściowe bądź całościowe uzupełnienie luki badawczej w zakresie problematyki związanej z izolacją społeczną położniczy w środowisku wiejskim. Po czwarte, celem pracy było określenie elementów wspólnych Śląska i terenów ościennych (wyłącznie w kontekście omawianych zakazów izolacyjnych), ewentualnie zwrócenie uwagi na elementy charakterystyczne dla tego regionu, a więc te nie pojawiające się bądź występujące zdecydowanie rzadziej w pozostałych częściach kraju.

W realizacji przedstawionego planu badawczego posłużyłam się metodą etnogeograficzną, kierując się dwiema przesłankami: po pierwsze – omawiana metoda najlepiej nadaje się do analizy elementów kulturowych występujących na obszarach rozległych, po drugie – od wielu lat jest z powodzeniem wykorzystywana przeze mnie w badaniach kultury tradycyjnej. Zastosowanie metody etnogeograficznej pozwoliło mi na opracowanie 15 pionierskich map syntetycznych, w tym 14 ukazujących trzy odmienne przekroje chronologiczne. Pierwszy z nich obejmuje początek lat 30. XX wieku (badania prowadzone na potrzeby *Atlas der deutschen Volkskunde*), drugi – lata 1969–1976 (prace badawcze *Polskiego atlasu etnograficznego nad obrzędowością narodzinową*), trzeci – lata 2008–2011 (powtórne badania

PAE w kilku wsiach Górnego Śląska). Zestawienie tych trzech okresów pozwoliło na analizę procesów zarzucania i przyjmowania różnych elementów kulturowych związanych z wybranymi aspektami obrzędowości narodzinowej. Nasuwają się tutaj dwa pytania, o potencjalne przyczyny zmian kulturowych omawianych zjawisk na Śląsku w drugiej połowie XX i początku XXI stulecia oraz stopień podobieństwa lub odmienności tego terenu wobec innych. W miarę możliwości starałam się określić: czy obserwowane zmiany były spowodowane obecnością ludności niemieckiej wśród Ślązaków w okresie międzywojennym czy też raczej napływem po II wojnie światowej przybyszów z różnych stron kraju i terenów dawnej II Rzeczypospolitej? Jak wyglądała adaptacja społeczno-kulturowa ludności napływowej z różnych stron Polski? Na czym polegał mechanizm zmiany kulturowej? Trudno było ustalić, czy uda się udzielić wyczerpującej i jednoznacznej odpowiedzi na wszystkie z tych pytań, zdecydowanie jednak należało je postawić.

Niniejsza rozprawa nie jest więc *stricte* monografią wybranych społeczności wiejskich zamieszkujących Górny Śląsk, nie obejmuje swoim zakresem tematycznym pełnego spektrum zjawisk kulturowych znanych na tym terenie. Jest raczej pracą o charakterze porównawczym, ukazującą możliwości wnioskowania o czynnikach wpływających na zróżnicowanie kulturowe widoczne na kartach dwóch atlasów narodowych – *Polskiego atlasu etnograficznego* i *Atlas der deutschen Volkskunde*. Ukazano w nich w wymiarze przestrzennym zbliżone zjawiska kulturowe, co umożliwi studia porównawcze. Obszar, jaki obejmują oba atlasy (od Renu po Bug i od Alp oraz Karpat Północnych po Bałtyk i Morze Północne), pozwala na analizę zasięgów wybranych zjawisk kulturowych w szerokim kontekście, a tym samym na wysuwanie różnorodnych wniosków (np. o dynamice zmian kulturowych) z zastosowaniem metody etnogeograficznej, dającej w tym przypadku lepsze efekty interpretacyjne niż ujęcie zawężone do jednego terytorium, polskiego lub niemieckiego. Możliwości porównawcze obu atlasów są niekiedy ograniczone (o czym w dalszej części pracy), stąd ukazałam je wyłącznie na wybranych przykładach z zakresu obrzędowości narodzinowej. Skupiłam się mianowicie na zakażach izolacyjnych dotyczących położnicy w środowisku wiejskim.

Zaprezentowany plan badawczy i jego realizacja mogą wpłynąć na rozwój badań etnologicznych w zakresie odczytywania i interpretowania mechanizmów zmian zróżnicowania kulturowego Górnego Śląska oraz terenów sąsiednich, a tym samym wzbogacić dotychczasową wiedzę o dziedzictwie kulturowym tego obszaru w kontekście przestrzennym i chronologicznym. Podjęłam się analizy kultury tradycyjnej za pomocą omawianych źródeł atlasowych w przekonaniu, że przyczyni się to do stworzenia nowych możliwości w zakresie rozwoju studiów porównawczych na tym terenie.

Należy wyjaśnić układ poszczególnych rozdziałów. W pierwszym z nich przybliżyłam specyfikę metody etnogeograficznej, szczególnie w kontekście jej dwóch istotnych aspektów interpretacyjnych – geograficznego i abstrakcyjno-przestrzennego (widoczne są one w dotychczasowych opracowaniach PAE). Ukazałam również przydatność źródłową niektórych atlasów etnograficznych i dialektologicznych do odczytywania genezy i przemian kultury tradycyjnej na podstawie jej przestrzennego zróżnicowania, ze szczególnym uwzględnieniem prac PAE nad obrzędowością narodzinową. Pojawia się tu problem porównywalności mapowanych treści, wynikający przede wszystkim z odmienności metodycznych. Niektóre

zagadnienia nie mają swoich odpowiedników w pozostałych atlasach, są specyficzne wyłącznie dla danego opracowania. Widoczny jest również brak zainteresowania badaczy sytuacją społeczną położnicy w społeczności wiejskiej, w szczególności obowiązujących ją zakazów izolacyjnych.

W drugim rozdziale przedstawiłam specyfikę Śląska, traktowanego jako pogranicze etniczne i kulturowe, odwołując się do doświadczeń badaczy stosujących w swoich interpretacjach metodę etnogeograficzną (Tadeusz Wróblewski, Adolf Nasz, Zofia Staszczak, Józef Gajek, Janusz Bohdanowicz, Zygmunt Kłodnicki). Zwrócenie baczniejszej uwagi na Śląsk (w tym realizacja badań porównawczych w latach 2008–2011) wymagało nadto zarysowania ogólnego tła kształtowania się historii i kultury Górnego Śląska. Skupiłam się zatem na kwestiach najistotniejszych dla właściwego zrozumienia i odczytania omawianej w pracy problematyki badawczej: zmieniających się granic terytorium, w tym także granic wewnętrznych, zmian demograficznych, nadto skomplikowanej sytuacji społecznej, wyznaniowej oraz etnicznej. Historia Śląska była przedmiotem zainteresowania wielu badaczy; w rozdziale świadomie skupiłam się na wynikach nowszych interdyscyplinarnych badań polskich, czeskich i niemieckich nad polityką, gospodarką i kulturą górnośląską⁶, natomiast do dawniejszych publikacji odniosłam się wyłącznie uzupełniająco.

W trzecim rozdziale zestawiłam podstawowe prace poświęcone obrzędowości narodzinowej, poczynając od drugiej połowy XIX wieku aż do początków XXI stulecia (praca obejmuje bowiem rozległe terytoria Polski, ze szczególnym uwzględnieniem Śląska). Literatura dotycząca omawianego zagadnienia wydaje się stosunkowo bogata, choć zróżnicowana pod względem zawartości. Ze względu na specyfikę poruszanej problematyki analizę zawartości opracowań ograniczyłam do tych, w których znalazły się informacje o izolacji położnicy w społeczności wiejskiej. Najczęściej publikacje te są trudno porównywalne, gdyż dane do nich pozyskiwano w różnym czasie, na różnych obszarach, często według odmiennych założeń badawczych. Uzasadnia to sięgnięcie w celach porównawczych do zasobów źródłowych PAE i ADV, zestawionych bliżej w następnej części pracy.

W czwartym rozdziale omówiłam specyfikę badań nad obrzędowością narodzinową prowadzonych na potrzeby *Polskiego atlasu etnograficznego* oraz *Atlas der deutschen Volkskunde*. Obydwa atlasy narodowe to bogate źródło danych o zróżnicowaniu kulturowym części środkowej i zachodniej Europy; różni je jednak niekiedy metodyka badań. Tak szczegółowo, jak to było możliwe, ukazałam dostrzeżone różnice pomiędzy dwoma źródłami w zakresie wielkości obszaru poddanego eksploracji, rodzaju zastosowanych narzędzi badawczych czy sposobu realizacji prac, a także interpretacji wyników uzyskanych na ich podstawie. Rozdział ten stanowi niezbędne wprowadzenie do ostatniej części pracy.

Ostatni, piąty rozdział dotyczy możliwości interpretacyjnych powstałych w wyniku zestawiania z sobą kart *Polskiego atlasu etnograficznego* oraz *Atlas der deutschen Volkskunde* w kontekście wybranych elementów obrzędowości narodzinowej. Analizie poddałam wyłącznie te zakazy izolacyjne stosowane wobec kobiety w położu, które zostały zawarte w dostępnych materiałach źródłowych zarówno

⁶ *Historia Górnego Śląska. Polityka, gospodarka i kultura europejskiego regionu*. Red. J. BAHLCKE, D. GAWRECKI, R. KACZMAREK. Gliwice 2011.

PAE, jak i ADV (dane porównywalne). Odosobnienie położnicy dotyczyło różnych aspektów życia codziennego, strefy domowej oraz publicznej. W pracy omówiłam zakazy dotyczące: przekraczania progów i wychodzenia poza zagrodę, schodzenia do piwnicy, wchodzenia na strych, czerpania wody ze studni, odwiedzania sąsiadów oraz udawania się na zabawy wiejskie. Wybrane zjawiska kulturowe stały się cenną bazą do przeprowadzenia próby określenia dynamiki rozwojowej oraz ukazania lokalnych odrębności i podobieństw Śląska wobec pozostałych terenów w świetle metody etnogeograficznej; wynikające z tego wnioski sformułowałam w *Zakończeniu*.

Książkę wzbogacają szczegółowe zestawienia – w tym spis opracowanych map, ilustracji, tabel i wykresów, wykaz wykorzystanych źródeł oraz obszerna bibliografia – a także dwa aneksy. Pierwszy z nich to sygnaturowy wykaz miejscowości uwzględnionych w PAE, w których prowadzono badania nad obrzędowością narodzinową (lata 1969–1976), drugi to tabelaryczne przedstawienie charakterystyki informatorów, którzy wywodzili się z grup napływowych i którzy mieszkali w śląskich wsiach w czasie trwania badań. Dane źródłowe zawarte w obu aneksach stanowiły dla mnie istotną podstawę do tworzenia wszystkich zawartych w pracy zestawień i podsumowań.

* * *

Szczególne podziękowania składam Profesorowi Zygmuntowi Kłodnickiemu oraz Profesorowi Eugeniuszowi Kłoskowi, których cenne opinie i sugestie przyczyniły się do sformowania ostatecznego kształtu pracy, zwiększając jej walor merytoryczny. Władzom Wydziału Etnologii i Nauk o Edukacji Uniwersytetu Śląskiego dziękuję za wsparcie finansowe, macierzystemu Instytutowi Etnologii i Antropologii Kulturowej – za wieloletnią możliwość rozwoju naukowego. Podziękowania składam również innym osobom, którym kultura w jej tradycyjnych odsłonach jest nieobojętna – rodzinie i przyjaciołom.

Indeks nazw osobowych

A

Abramczuk J. 196
Adamowski Jan 207
Adamy Heinrich 105, 205
Anderson Walter 15

B

Bahlcke Joachim 12, 54–56, 206, 210
Bandtkie Jerzy Samuel 80
Bargłowski A. 193
Bazielich Barbara 47, 53, 54, 63, 79, 83, 86,
87, 91, 206, 210, 211, 214, 215, 217, 221
Biegeleisen Henryk 73, 206
Biernacka H. 194
Biernacka Maria 44, 76, 208, 214
Bisek-Grąż Monika 87, 135, 206
Bittner-Szewczykowa Halina 77, 206
Bogatyński Władysław 72, 206
Bohdanowicz Janusz 12, 16, 17, 24,
46–48, 51, 92, 93, 96, 115–117, 119, 122, 137,
191–198, 206, 210, 222
Borkowska E. 195
Boryszewska G. 192
Bożek Ludwik 106, 206
Brencz Andrzej 77, 90, 206, 211
Bringéus Nils-Arvid 51, 211
Broda Jan 85, 134, 206
Brückner Aleksander 73, 84, 206
Budziszewska A. 193, 196
Bujak Franciszek 66, 206
Bukowska-Floreńska Irena 18, 64, 84, 206
Burgstaller Ernst 16, 17, 206
Burhard Helena 76, 134, 215
Burszta Józef 28, 75, 76, 129, 133, 134, 212,
218–221
Bystron Jan Stanisław 16, 72, 74, 75, 84,
129, 130, 132, 179, 206

Bytnarówna Maria 22, 25, 26, 44, 46, 215

C

Cercha Stanisław 71, 206
Chmarzyński Gwido 104, 106, 206, 207
Chmielewski C. 194
Chmielińska Aniela 74, 207
Choiński H. 196
Chrobak O. 192
Chwastek Anna 110
Chwedoruk H. 192
Cichá Irena 106, 207
Cienciała Andrzej 80
Cieśla S. 196, 197
Cikowski T. 192
Cisek Marceli 70, 207
Ciszewski Stanisław 70, 207
Cox Heinrich L. 16, 89, 123–125, 139, 186,
206
Czaja J. 191
Czapliński Marek 57, 220
Czapran W. 194
Czekanowski Jan 16
Czyżewicz Stanisław 72, 207
Czyżewska A. 191–193, 195, 196

D

Danglová Olga 37, 211
Dąbrowska Stanisława 70, 207
Dejna Karol 34, 35, 207, mapa IV
Delaveaux Ludwik 66, 207
Depka J. 197
Diakowska Edyta zob. Diakowska-Kohut
Edyta
Diakowska-Kohut Edyta 18, 27, 78, 118,
119, 207, 216
Dobrowolska Agnieszka 53, 207

- Dobrowolski J. 196
 Domagalska M. 72, 207
 Drechsler Paul 81, 163, 174, 207, 208
 Drozdowska Wanda 76, 208
 Drożdż Anna 9, 18, 45, 78, 116, 117, 208, 216
 Ducka J. 193
 Dworakowski Stanisław 74, 208
 Dworzak Elżbieta 99, 199, 208
 Dyakowski B. 70, 208
 Dzierżek B. 196, 197
- F
- Farnik Ernest 81
 Fazan Mirosław 83, 209
 Fedczyna Ł. 194
 Federowski Michał 80, 208
 Fiedler Robert 80
 Filipowska B. 193
 Fischer Adam 68, 73, 74, 208, 214
 Fiszer-Rębisz Magdalena 84, 215
 Flont J. 192
 Frankowska Maria 76, 214
 Frobenius Leo 16
 Fryderyk II 105
- G
- Gacuta W. 193, 194, 197, 198
 Gaj L. 197
 Gajek Józef 12, 16, 20, 42–47, 86, 93–95, 98, 100, 114–116, 119–121, 127, 133, 135, 205, 208, 215, 217, 219, mapy V–XX
 Gaj-Piotrowski Wilhelm 76, 134, 135, 209
 Gancarz Natalia 77, 209
 Gansiniec Ryszard 85, 209
 Garstecka B. 195
 Garus Jan 105
 Garus Paweł 105
 Gawełek Franciszek 71, 131, 209
 Gawrecki Dan 12, 54, 56, 206, 210
 Gawron Adam 110
 Gerlach-Kłodnicka Jadwiga 42, 198
 Gerlich Halina 83, 133–135, 209
 Gerlich Marian 83, 209
 Gęsicki D. 196
 Gierucki J. 192, 193
 Gloger Zygmunt 70, 73, 209
 Gładkiewicz Ryszard 99, 100, 209, mapy V–XX
 Gładysz Mieczysław 9, 82, 104, 106, 206, 207, 209, 221
 Goc Małgorzata 99, 199, 208
 Godula R. 197
 Golda B. 192
 Gołębiowski Łukasz 66, 209
 Gonet Szymon 72, 209
- Górecka H. 194
 Górszczyk Antoni 76, 209
 Grajny L. 197
 Gralewski Mateusz 70, 209
 Grober-Glück Gerda 16, 89, 123–125, 136, 139, 186, 206
 Grocholski Jerzy 17, 20, 96, 185, 191–198
 Gruchmanowa Monika 212
 Gruszczyk Marta 110
 Gruszka Sabina 118, 209
 Grycz Marcin 110
 Gryzik J. 195
 Grzegorek Grzegorz 104, 213
 Grzędzicki N. 192
 Gulka Aleksandra 110
 Gumienna K. 193, 196
 Gustawicz Bronisław 72, 209
- H
- Hanak Aneta 111
 Hanisch Konrad 20
 Harmjanż Heinrich 16, 45, 206
 Heck Roman 57, 214
 Heffner Krystian 99, 100, 103, 109, 113, 209, mapy V–XX
 Helbock Adolf 16
 Herbisz J. 191
 Hlond August 56
 Hoff Bogumił 80
 Honkisz J. 192
 Horodowska-Gadkowska Halina 33, 34, 210
 Hradecka Stanisława 72, 210
- J
- Jagiela Kazimierz 96, 191, 194, 195, 197
 Jaklińska A. 194
 Janczak Julian 63, 64, 210
 Jankowska Barbara 20, 48, 96, 116, 117, 185, 191–198, 210
 Janusz K. 193, 194, 198
 Jarzab W. 191, 193, 198
 Jasiewicz Zbigniew 212
 Jaskłowski Wacław Józef 70, 210
 Jastrzębowski Szczęsny 70, 210
 Jastrzębska M. 196, 198
 Jaworczak Aleksander 74, 210
 Jenő Barabás 17, 210
 Jędrzejczak Aleksandra 49, 90, 219
 Jędrzejewski H. 197
 Jiriczek Otto L. 80, 140, 215
 Jostowa Wanda 76, 135, 210
- K
- Kaczmarek Ryszard 12, 54, 56–64, 206, 210

Kadłubiec Daniel Karol 85, 215
 Kaiser Karl 75
 Kaleciak Piotr 76, 209
 Kamińska Agata 110
 Kamocki Janusz 77, 209
 Kantor Józef 71, 210
 Kapuściński M. 72, 210
 Karwicka Teresa 76, 191, 192, 198, 210
 Karwot Edward 84, 85, 209, 210
 Kauschke Joseph 79, 210
 Kawka D. 192, 194, 196, 197
 Kazimierz Wielki 20
 Kądziołka J. 212
 Ketlicz M. 72, 210
 Kielczewska W. 192
 Kirsch S. 195
 Klapper Joseph 81, 210
 Klimaszewska Jadwiga 17, 22, 25–27, 44,
 46, 106, 107, 215
 Klimek Józef 110
 Klimkiewicz T. 194
 Klimkowicz J. 192
 Kłodnicki Zygmunt 8, 9, 12, 13, 17, 18, 20,
 21, 24, 27, 31, 34, 36, 45, 47, 48, 50–53, 78,
 85–87, 89–91, 93, 96, 115–118, 126, 135, 185,
 186, 191–198, 205, 207–211, 213, 214, 216,
 217, 221, 222, mapy I–IV
 Kłosek Eugeniusz 13, 64, 79, 80, 211
 Knie Johann Georg 102, 105, 211
 Koczwarą Klaudia 110
 Koelling Karl Ernst Hermann 80, 81, 140,
 211
 Kolberg Oskar 66–68, 72, 79, 80, 119,
 129–132, 212, 213, 220, 222, mapa I
 Kolbuszowski Edward 72, 213
 Kołodziejczyk Edmund 72, 213
 Kopernicki Izidor 212
 Kopp Przemysław 9, 34, 35, 78, 118, 213
 Kordecki Marcin 54, 55, 62, 63, 213
 Korfanty Wojciech 56
 Korta Waclaw 56, 57, 213
 Korzeniowska Wiesława 58, 213
 Kosiński Władysław 70, 71, 213
 Kosmala Z. 196
 Kotowicz D. 192, 193, 197
 Kotwasińska Amelia 110
 Kovačevićová Soňa 17, 37, 208, 211
 Kowalczyk K. 195
 Kowalska Anna 34, 213
 Kowalska Marta 110
 Kowalska-Lewicka Anna 210
 Kowalski Piotr 77, 83, 134, 213, 218, 221
 Kozik J. 192
 Krajewska Katarzyna 110
 Krekovič Eduard 17, 211

Krohn Juliusz 15
 Krotoszyńska B. 195
 Krupski E. 193
 Krzyżanowski Julian 16, 68, 69, 82, 213
 Książnik Kamilla 126, mapy I–XX
 Kühnau dr 80, 145, 151, 159, 163, 165, 170,
 179, 214
 Kukier Ryszard 75, 76, 214
 Kupiec Jan 105
 Kurek Maciej 96, 191, 193–195, 197, 198
 Kuriata K. 192, 193, 195, 196, 198
 Kwaśniewicz Krystyna 76, 92, 214
 Kwaśniewski Krzysztof 17
 Kwiecień I. 196

L

Ladenberger Tadeusz 20
 Latosiński Józef 66, 214
 Laudová Hannah 17, 208
 Lebeda Agnieszka zob. Pieńczak
 Agnieszka
 Legierska-Niewiadomska Elżbieta 111
 Lehr Urszula 77, 192, 197, 198, 214
 Lehr-Spławiński Tadeusz 74, 208, 214
 Lerch Bożena 110
 Ligęza Józef 82, 134, 214
 Linert Andrzej 83, 209
 Linette Bogusław 129, 212, 213
 Lisakowski J. 212
 Lissowski Leon 70, 214
 Lompa Józef 80
 Lorentz Friedrich 74, 208, 214

Ł

Ładogórski Tadeusz 56, 58, 214
 Łaga Zuzanna 110
 Łęga Władysław 74, 76, 133, 134, 214
 Łysik S. 193, 196, 197

M

Magiera Jan Franciszek 70, 71, 129, 214
 Magierowski L. 72, 214
 Maj M. 197
 Malczewska Paulina 110
 Maleczyńska Ewa 57, 214
 Maleczyński Karol 56, 57, 214
 Malinowski Lucjan 80
 Maliszewski Kornel 110
 Maniura Tomasz 110
 Marczak U. 194, 197
 Marczyk Iwona 110
 Marczyk Mirosław 116
 Martinek Zdeněk 17, 208
 Maszyński Piotr 70, 214
 Matyas Karol 70, 214

- Mączyńska Anna 195, 196
 Menzel Wilhelm 81, 140, 145, 151, 159, 163,
 165, 170, 174, 175, 178, 179, 214
 Miarka Karol 105
 Michalkiewicz Stanisław 58, 214
 Michałek Marta 110
 Mickiewicz Adam 28
 Mielczarek M. 193
 Mierczak Judyta 110
 Milewska Aniela 70, 214
 Miller Elżbieta 212
 Mirowska Aleksandra 110
 Moszyński Kazimierz 15–19, 21, 22, 25–27,
 42, 44, 46, 52, 71, 73, 106, 107, 114, 186,
 215
 Mróz Lech 9, 211
- N**
- Nadmorski dr 70, 215
 Nasz Adolf 12, 17, 41–43, 49, 53, 86, 122,
 215, 219
 Nawalany J. 194
 Nehring Władysław 80, 140, 145, 151, 159,
 165, 170, 175, 179, 215
 Niesłanik Franciszek 82, 215
 Nitsch Kazimierz 16, 80
 Nowak Joanna 110
 Nowakowska-Kempna Iwona 208
 Nowosielska Sandra 110
 Nyrek Aleksander 53, 54, 215
- O**
- Ogielska K. 193, 196
 Ogrodowska Barbara 77, 215
 Ondrusz Józef 85, 215
 Orlik Zygmunt J. 105, 215
 Orłowska T. 194
 Osowska A. 192
 Ozimińska Małgorzata 110
- P**
- Pabian Barbara 84, 134, 135, 215
 Pajek H. 198
 Palczatko M. 193
 Palka J. 193, 195–197
 Paprocka Wanda 76, 214
 Parczewska Melania 70, 215
 Parossa E. 192, 195, 198
 Paszek Tadeusz 110
 Patschowski Wilhelm 80, 140, 145, 151, 159,
 165, 170, 175, 179, 215
 Pawełczyk Anna 110
 Pawlak A. 212
 Pawlak Dorota 212
 Pawlak Z. 196
 Pawłowska Jadwiga 76, 86, 134, 135, 192,
 196, 197, 215
 Pawłowski T. 197
 Perkowska Dagmara 110
 Peuckert Will Erich 81, 216
 Pępek G. 192
 Pianka J. 192
 Piątkowska Ignacja 71
 Pieńczak Agnieszka (Lebeda Agnieszka)
 9, 18, 21, 23, 24, 27, 29, 31, 32, 34, 35, 45,
 47, 78, 79, 85, 90, 94, 104, 116–119, 121,
 126, 135, 186, 207–209, 211, 213, 216, 217,
 222, mapy I–XX
 Pieszka Ewa 84, 111, 215
 Pietrzykowska Z. 197
 Plichta Paweł 70, 217
 Pobratymiec 72, 217
 Początko M. 194, 197
 Podzorski Kamil 118, 217
 Pokropek Marian 9, 16, 17, 21, 22, 24, 106,
 211, 217
 Polaczek Stanisław 70, 217
 Poniatowski Stanisław 74, 135, 217
 Popiel Leon 17
 Popiołek Kazimierz 82, 104, 206, 207, 209
 Popowska-Taborska Hanna 31
 Pośpiech Jerzy 80, 91, 211, 217
 Potkański Karol 72, 217
 Półtorak Z. 197
 Praszczyk Klaudia 110
 Pruchnik D. 192, 193, 195
 Przasa T. 191, 196
 Przybyła-Dumin Agnieszka 84, 217
 Pszczółkowska Jadwiga 71, 217
 Pydyś I. 195
- R**
- Raczyński S. 195
 Rajces J. 196
 Recheć K. 192
 Reder Bogdan 110
 Reichan Jerzy 25–28, 32, 33, 35–37, 39, 114,
 217
 Rej S. 195
 Rieger Janusz 36, 217
 Röhr Erich 16, 45, 206
 Rokossowska Zofia 71, 217
 Ronisz Wincenty 71, 217
 Rosiński S. 193, 194, 196
 Rostworowska Magdalena 87, 217
 Rozmus L. 197
 Ruda W. 193
 Rudolf 84, 85, 205, 209, 210
 Rusek Halina 18, 20, 78–90, 135, 208, 211,
 216

Rybant Stanisław 85, 217
 Rybicki Paweł 41, 58, 217, 118
 Ryrych Patrycja 110

S

Sagan Urszula 86, 221
 Saloni Aleksander 71, 131, 132, 218
 Sapjuk H. 193, 194, 197
 Sarnowska Helena 71, 218
 Sawicka St. 71, 218
 Scheufler Vladimir 17, 208
 Schlenger Herbert 91, 218
 Schmidt Jacek 90, 211
 Schmidt Johanes 15
 Schyska Aleksandra 110
 Sepioła A. 191
 Siarkowski Władysław 70, 71, 129, 132, 218
 Sikora Tomasz 110
 Simonides Dorota 82–84, 133–135, 218, 221
 Sitarz B. 195
 Sitko S. 192
 Skarżyński Tomasz 17
 Skorusa S. 198
 Skowronek Irena 76, 134, 135, 218
 Skrukwa Agata 129, 212, 213
 Skrzyńska Kazimira 71, 129, 218
 Skrzypek P. 196
 Skrzypiec Patrycja 110
 Skulina Tadeusz 129, 212, 213
 Słomka Jan 72, 130, 132, 218
 Słomska H. 195, 197
 Słupik Edward 110
 Šmelhaus Vratislav 17, 208
 Smoleńcówna Karolina 71, 218
 Smolińska Teresa 84, 87, 91, 94, 133–135, 206, 211, 215–218
 Smolorz Dawid 54, 55, 62, 63, 213
 Smyk Katarzyna 207
 Sobierajski Zenon 28, 29, 205, 218, 219
 Sobisiak W. 212
 Sokołówna Wiesława 16, 17, 96, 192–198, 206
 Solanka Monika 110
 Solga Brygida 99, 100, 103, 109, 113, 209, mapy V–XX
 Sołdra-Gwiźdź Teresa 99, 100, 210, mapy V–XX
 Spyra Aleksander 83, 219
 Staniszevska Zofia 71, 132, 219
 Staszczak Zofia 12, 15, 17, 23, 48–50, 53, 90, 91, 122, 123, 219
 Stieber Zdzisław 31, 32, 36, 205, 217, 219
 Stiel Klementyna 110
 Štika Jaroslav 85, 220

Stolařík Ivo 85, 220
 Stoličná Rastislava 37, 78, 185, 211, 216, 219
 Stomma Ludwik 66, 219
 Strzyżewska-Zaremba Alina (Zaremba Alina) 33, 34, 210, 213
 Studnicki Grzegorz 85, 219
 Suchara Łucja 111
 Sulisz Józef 72, 219
 Sumcow Mikołaj 71, 219
 Surma S. 195
 Szafer Władysław 20
 Szalony Katarzyna 110
 Szałańska K. 192, 193
 Szczepański Marek S. 99, 100, 209, mapy V–XX
 Szczyrbowski Jacek 79, 135, 216
 Szendera Katarzyna 111, 216
 Szendera Waldemar 111, 216
 Szewczyk J. 196
 Szromba-Rysowa Zofia 86, 134, 219
 Szubertowa Maria 85, 133–135, 219
 Szulc Ewa Z. 16, 217
 Szwajnoch Aleksandra 110
 Szweda E. 194
 Szyfer Anna 75, 219
 Szymański Adam 122, 206

Ś

Świbówna Ernestyna 82, 220
 Świeboda Joanna 84, 215
 Świerczewski H. 196
 Świętek Jan 72, 220
 Świtąła Patryk 110

T

Talar K. 196
 Talik Katarzyna 110
 Tarko Medard 75, 133–135, 213, 220
 Toeppen Max 71, 129, 220
 Tomczak W. 198
 Tomeš Josef 85, 220
 Topolski Jerzy 19, 220
 Tracz D. 195, 197
 Trojan Mieczysław 185, 220
 Tylkowa Danuta 77, 214
 Tyrna Magdalena 110

U

Udziela Marian 72, 220
 Udziela Seweryn 70, 71, 80, 131, 220
 Ulanowska Stefania 70, 71, 220
 Urban J. 194

V

Vařeka Josef 17, 208

Vogt Friedrich 80, 140, 145, 214, 215

W

Wal Justyna 110
 Wanda G.-B. 70, 208
 Wardzińska Agnieszka 85, 205
 Wartak Ł. 195
 Wasilewski Zygmunt 71, 220
 Waszczyńska Krystyna 9, 211
 Waśniowska H. 191, 195, 196
 Wąs Gabriela 57, 220
 Wenker Georg 15
 Weryho Władysław 71, 221
 Wesołowska Henryka 83, 84, 86, 87,
 133–135, 221
 Wiatrowski Leszek 58, 221
 Wiegelmann Günter 16, 51, 89, 123–125,
 139, 186, 206, 211
 Winkler Krzysztof 110
 Wiraszko Zofia 20
 Witanowski Michał Rawicz 70, 221
 Witowt W. 72, 221
 Wojciechowska Aleksandra 76, 133–135, 221
 Wojciechowski Tadeusz 18, 221
 Wolanin Paulina 110
 Woźniak Kazimierz 25–28, 32, 33, 35–37,
 39, 114, 217
 Wójcik W. 195
 Wronkowska Irena 75, 134, 221
 Wróbel B. 194
 Wróblewski Tadeusz 12, 45, 46, 48, 91, 96,
 221
 Wrzosek Antoni 56, 58, 214, 218

Wuttke Adolf 159, 163, 165, 170, 221

Z

Z.A.K. 71, 221
 Z.S. 71, 221
 Zabłocki Jan 110
 Zadrożyńska Anna 77, 221
 Zagórski Z. 212
 Zaleski Konrad 71, 221
 Zanibal Robert 82, 222
 Zaniewski B. 191, 193, 194
 Zaręba Alfred 9, 30, 106, 107, 187, 221
 Zawierucha H. 191, 192, 195, 196
 Zawiliński Roman 70, 222
 Zawistowicz-Adamska Kazimiera 66–68,
 133, 219, 222
 Zdancewicz T. 212
 Zdunik Monika 110
 Zębala Z. 195
 Zender Matthias 16, 17, 45, 89, 92, 97,
 123–126, 139, 186, 205–207
 Zieleźnik Z. 194, 196, 198
 Zielińska C. 195
 Zielińska Magdalena 110
 Zieliński G.J. 71, 222
 Zielnica Krzysztof 96, 191–197
 Ziomba Stanisław 104, 106, 207
 Zowada Renata 31, 118, 222
 Zowczak Magdalena 9, 211

Ż

Żwak Sylwia 8, 18, 185, 222

Spis map

- I Niektóre z nazw stosowanych na określenie osoby kojarzącej pary małżeńskie 22/23
- II Osoba wręczająca pannie pierścionek podczas zaręczyn 22/23
- III Liczba ról swata podczas kojarzenia par małżeńskich i zaręczyn 24/25
- IV Niektóre z nazw stosowanych na określenie osób trzymających dziecko podczas chrztu 36/37
- V Miejscowości, w których prowadzono badania na porzeby PAE nad obrzędowością narodzinową w latach 1969–1976 100/101
- VI Zakaz przekraczania progu izby i domu oraz wychodzenia poza zagrodę przez położnicę przed wywodem (na tle środkowoeuropejskim) 140/141
- VII Zakaz przekraczania progu izby przez położnicę przed wywodem 140/141
- VIII Zakaz przekraczania progu domu przez położnicę przed wywodem 146/147
- IX Zakaz wychodzenia poza zagrodę przez położnicę przed wywodem 154/155
- X Zakaz schodzenia do piwnicy przez położnicę przed wywodem (na tle środkowoeuropejskim) 160/161
- XI Zakaz schodzenia do piwnicy przez położnicę przed wywodem 160/161
- XII Zakaz wchodzenia na strych przez położnicę przed wywodem (na tle środkowoeuropejskim) 166/167
- XIII Zakaz wchodzenia na strych przez położnicę przed wywodem 166/167
- XIV Zakaz czerpania wody ze studni przez położnicę przed wywodem (na tle środkowoeuropejskim) 170/171
- XV Zakaz czerpania wody ze studni przez położnicę przed wywodem 170/171
- XVI Zakaz odwiedzania sąsiadów przez położnicę przed wywodem (na tle środkowoeuropejskim) 174/175
- XVII Zakaz odwiedzania sąsiadów przez położnicę przed wywodem 174/175
- XVIII Zakaz udawania się na zabawy wiejskie przez położnicę przed wywodem (na tle środkowoeuropejskim) 180/181
- XIX Zakaz udawania się na zabawy wiejskie przez położnicę przed wywodem 180/181
- XX Częstotliwość występowania wybranych zakazów izolacyjnych obowiązujących położnicę przed wywodem 184/185

Spis ilustracji

- 1.1 Zasięgi przestrzenne zjawiska kulturowego 21
- 4.1 Obszar jednego pola badawczego w przypadku ADV i PAE 92
- 4.2 Główne kierunki migracji ludności z różnych stron Polski na Śląsk po II wojnie światowej (na obszarze Śląska uwzględniono wyłącznie wsie, w których prowadzono badania na potrzeby PAE w zakresie obrzędowości narodzinowej, w latach 1969–1976) 100
- 4.3 Lokalizacja wybranych wsi na terenie Górnego Śląska 103
- 4.4 Pochodzenie respondentów w wybranych wsiach Górnego Śląska, lata 1969–1970 109
- 4.5 Pochodzenie respondentów w wybranych wsiach Górnego Śląska, lata 2008–2011 113
- 4.6 Proces przenoszenia informacji z ADV na mapę podkładową nr 2 (w trakcie pracy) 126/127

Spis wykresów

- 1.1 Liczba ról swata podczas swatów i zaręczyn, lata 70. XX wieku 24
- 1.2 Częstość występowania desygnatów lub zagadnień na kartach analizowanych atlasów etnograficznych i dialektologicznych 40
- 2.1 Gęstość zaludnienia na Śląsku od okresu prehistorycznego do 1618 roku 57
- 2.2 Gęstość zaludnienia na Śląsku pruskim w latach 1763–1910 59
- 2.3 Liczba miast na Górnym Śląsku na początku XVIII wieku 60
- 2.4 Zmiany procentowe liczby katolików i ewangelików w rejencji opolskiej w latach 1825–1910 62
- 4.1 Respondenci przybyli na Śląsk po II wojnie światowej według okresu urodzenia 101
- 4.2 Osadnicy przybyli na Śląsk po II wojnie światowej według pochodzenia 101
- 4.3 Przesiedleńcy przybyli na Śląsk po II wojnie światowej według pochodzenia 102
- 4.4 Respondenci według okresu urodzenia – rozkład procentowy ogółem w badanych wsiach Górnego Śląska w latach 1969–1970 107
- 4.5 Respondenci według okresu urodzenia – rozkład liczbowy w wybranych wsiach Górnego Śląska w latach 1969–1970 108
- 4.6 Respondenci według pochodzenia – rozkład liczbowy w wybranych wsiach Górnego Śląska w latach 1969–1970 108
- 4.7 Respondenci według okresu urodzenia – rozkład procentowy ogółem w badanych wsiach Górnego Śląska w latach 2008–2011 111
- 4.8 Respondenci według okresu urodzenia – rozkład liczbowy w wybranych wsiach Górnego Śląska w latach 2008–2011 112
- 4.9 Respondenci według pochodzenia – rozkład liczbowy w wybranych wsiach Górnego Śląska w latach 2008–2011 112
- 5.1 Osiedleńcy znający zakaz przekraczania progu izby przez połoźnicę według okresu urodzenia – rozkład liczbowy w wybranych wsiach Śląska i Polski (lata 1969–1976) 143
- 5.2 Zakaz przekraczania progu izby przez połoźnicę – dynamika zmian kulturowych na Śląsku i innych obszarach kraju (lata 1969–1976) 144
- 5.3 Zakaz przekraczania progu izby przez połoźnicę – liczba stwierdzeń na Górnym Śląsku (lata 2008–2011) 146
- 5.4 Osiedleńcy znający zakaz przekraczania progu domu przez połoźnicę według okresu urodzenia – rozkład liczbowy w wybranych wsiach Śląska i Polski (lata 1969–1976) 148
- 5.5 Zakaz przekraczania progu domu przez połoźnicę – dynamika zmian kulturowych na Śląsku i innych obszarach kraju (lata 1969–1976) 151
- 5.6 Zakaz przekraczania progu domu przez połoźnicę – liczba stwierdzeń na Górnym Śląsku (lata 2008–2011) 152

- 5.7 Osiedleńcy znający zakaz wychodzenia poza zagrodę przez połoźnicę według okresu urodzenia – rozkład liczbowy w wybranych wsiach Śląska i Polski (lata 1969–1976) 155
- 5.8 Zakaz wychodzenia poza zagrodę przez połoźnicę – dynamika zmian kulturowych na Śląsku i innych obszarach kraju (lata 1969–1976) 156
- 5.9 Zakazy izolacyjne dotyczące przekraczania progów przez połoźnicę – liczba stwierdzeń na Śląsku i innych obszarach kraju (lata 1969–1976) 157
- 5.10 Zakaz wychodzenia poza zagrodę przez połoźnicę – liczba stwierdzeń na Górnym Śląsku (lata 2008–2011) 158
- 5.11 Osiedleńcy znający zakaz schodzenia do piwnicy przez połoźnicę według okresu urodzenia – rozkład liczbowy w wybranych wsiach Śląska i Polski (lata 1969–1976) 161
- 5.12 Zakaz schodzenia do piwnicy przez połoźnicę – dynamika zmian kulturowych na Śląsku i innych obszarach kraju (lata 1969–1976) 163
- 5.13 Zakaz schodzenia do piwnicy przez połoźnicę – liczba stwierdzeń na Górnym Śląsku (lata 2008–2011) 164
- 5.14 Osiedleńcy znający zakaz wchodzenia na strych przez połoźnicę według okresu urodzenia – rozkład liczbowy w wybranych wsiach Śląska i Polski (lata 1969–1976) 167
- 5.15 Zakaz wchodzenia na strych przez połoźnicę – dynamika zmian kulturowych na Śląsku i innych obszarach kraju (lata 1969–1976) 168
- 5.16 Zakaz wchodzenia na strych przez połoźnicę – liczba stwierdzeń na Górnym Śląsku (lata 2008–2011) 169
- 5.17 Osiedleńcy znający zakaz czerpania wody ze studni przez połoźnicę według okresu urodzenia – rozkład liczbowy w wybranych wsiach Śląska i Polski (lata 1969–1976) 172
- 5.18 Osiedleńcy znający zakaz odwiedzania sąsiadów przez połoźnicę według okresu urodzenia – rozkład liczbowy w wybranych wsiach Śląska i Polski (lata 1969–1976) 176
- 5.19 Zakaz odwiedzania sąsiadów przez połoźnicę – liczba stwierdzeń na Górnym Śląsku (lata 2008–2011) 178
- 5.20 Zakaz udawania się na zabawy wiejskie przez połoźnicę – liczba stwierdzeń na Górnym Śląsku (lata 2008–2011) 181
- 5.21 Występowanie wybranych zakazów izolacyjnych – liczba stwierdzeń na Śląsku i innych obszarach kraju (lata 1969–1976) 182
- 5.22 Częstotliwość występowania wybranych zakazów izolacyjnych na Śląsku i innych obszarach kraju (lata 1969–1976) 183
- 5.23 Występowanie wybranych zakazów izolacyjnych – liczba stwierdzeń na Górnym Śląsku (lata 2008–2011) 184

Spis tabel

- 1.1 Stan badań nad obrzędowością narodzinową – wybrane polskie atlasy etnograficzne i dialektologiczne 38
- 3.1 Stan badań nad obrzędowością narodzinową – „Dzieła Wszystkie” Oskara Kolberga 67
- 3.2 Stan badań nad izolacją położnicy i wywodem – „Dzieła Wszystkie” Oskara Kolberga 68
- 3.3 Stan badań nad obrzędowością narodzinową – wybrane czasopisma z lat 1877–1919 69
- 4.1 Analiza zawartości kwestionariuszy ankiet ADV – pytania dotyczące obrzędowości narodzinowej 97
- 4.2 Tematyka opublikowanych map PAE z zakresu kultury materialnej 115
- 4.3 Tematyka nieopublikowanych map PAE 116
- 4.4 Tematyka opublikowanych map PAE z zakresu kultury duchowej i społecznej 118
- 4.5 Mapy PAE poświęcone obrzędowości narodzinowej (według problematyki badawczej) 120
- 4.6 Zawartość zeszytów *ADV. Neue Folge* pod względem liczby map 123
- 4.7 Zawartość zeszytów *ADV. Neue Folge* pod względem tematycznym 123
- 5.1 Wybrane zakazy izolacyjne obowiązujące położnicę przed wywodem, druga połowa XIX i początek XX wieku 131
- 5.2 Wybrane zakazy izolacyjne obowiązujące położnicę przed wywodem, od lat 30. XX do początku XXI wieku 133
- 5.3 Zakaz przekraczania progu izby przez położnicę – liczba stwierdzeń na Śląsku i innych obszarach kraju (lata 1969–1976) 141
- 5.4 Zakaz przekraczania progu domu przez położnicę – liczba stwierdzeń na Śląsku i innych obszarach kraju (lata 1969–1976) 146
- 5.5 Zakaz wychodzenia poza zagrodę przez położnicę – liczba stwierdzeń na Śląsku i innych obszarach kraju (lata 1969–1976) 154
- 5.6 Zakaz schodzenia do piwnicy przez położnicę – liczba stwierdzeń na Śląsku i innych obszarach kraju (lata 1969–1976) 160
- 5.7 Zakaz wchodzenia przez położnicę na strych – liczba stwierdzeń na Śląsku i innych obszarach kraju (lata 1969–1976) 166
- 5.8 Zakaz czerpania wody ze studni przez położnicę – liczba stwierdzeń na Śląsku i innych obszarach kraju (lata 1969–1976) 172
- 5.9 Zakaz odwiedzania sąsiadów przez położnicę – liczba stwierdzeń na Śląsku i innych obszarach kraju (lata 1969–1976) 175
- 5.10 Zakaz udawania się na zabawy wiejskie przez położnicę – liczba stwierdzeń na Śląsku i innych obszarach kraju (lata 1969–1976) 180
- 6.1 Chronologia występowania wybranych zakazów izolacyjnych na Górnym Śląsku (do 2011 roku) 189

Agnieszka Pieńczak

Birth rituals in Upper Silesia
(seclusion of the woman in labour)

Polski atlas etnograficzny [Polish ethnographic atlas]
and *Atlas der deutschen Volkskunde*
in a comparative perspective

S u m m a r y

Because this volume is not a monograph of selected Upper Silesian rural communities, it does not present the whole spectrum of cultural phenomena known in this area. Rather, it brings a comparative analysis demonstrating what can be deduced about the factors influencing cultural diversity on the basis of two national atlases: *Polski atlas etnograficzny* (PAE) and *Atlas der deutschen Volkskunde* (ADV). Both show geographically close cultural phenomena, which makes a comparative analysis possible. Because of the vast area they cover (from the Rhine in the west to the Bug River in the east and from the Alps and the Northern Carpathians in the south to the Baltic Sea and the North Sea in the north), they demonstrate the ranges of the analysed cultural phenomena in a broad context, thus allowing for various conclusions based on the ethnogeographic method. Still, as the comparative potential of both atlases is limited, it is here presented on the basis of selected examples drawn from birth rituals. They all concern enforced seclusion of the woman in labour observed in rural communities, an issue that has so far remained understudied in ethnological research.

The volume is concerned not only with Upper Silesia but also with other areas. The analysis embraces the territory of Poland in its present borders and, additionally, regions explored for the purpose of ADV (at present Germany, the Czech Republic and Austria). Special attention is given to Silesia, with cultural artifacts and phenomena it shared with the neighbouring areas and those most characteristic of this particular region.

Chapter 1 outlines the ethnogeographic method, especially in the context of its two important interpretive perspectives: geographic and abstract—spatial. It also demonstrates the usefulness of some ethnographic and dialectological atlases as sources for the study of the origins and evolution of traditional culture. Referring to the experience of scholars who applied the ethnogeographic method in their interpretations, Chapter 2 highlights the specific character of Silesia as an ethnic and cultural borderland. Chapter 3 presents most important literature on birth rituals and seclusion of the woman in labour in rural communities (beginning with the second half on the 19th century till the beginning of the 21st century). The next chapter discusses specific problems involved in the study of birth rituals conducted for the purpose of PAE and ADV. The final chapter focuses on the interpretation possibilities that emerge when PAE and ADV are compared in terms of selected aspects of birth rituals. The analysis is limited to proscriptions enforcing isolation of the woman in labour which appear in source materials of both atlases. The following proscriptions are discussed: crossing the threshold of the room or house, leaving the homestead, going to the cellar or to the attic, drawing water from the well, visiting neighbours and taking part in rural festivities. These issues are presented on fifteen innovative synthetic maps, fourteen of which demonstrate three different chronological cross-sections: one covering the beginning of the 1930s (the ADV research), the next one ranging from 1969 to 1976 (the PAE research into birth rituals), and the last one concerning the years 2008–2011 (the PAE research conducted in several

villages in Upper Silesia). The book contains a large number of detailed registers, including two extensive annexes, a bibliography and a list of maps, figures, tables and charts. One of the annexes comprises a catalogued, numbered list of towns and villages referred to in PAE, where birth rituals were studied (1969–1976); the other presents the description of informants from incoming groups which then inhabited Silesian villages.

The type of analysis proposed in this volume concerns only selected aspects of birth rituals. Still, it clearly demonstrates that comparative studies based on *Polski atlas etnograficzny* and *Atlas der deutschen Volkskunde* are possible provided that two important conditions are met: thematic unity and typological similarity of the sources. Each of the atlases requires a special approach—a thorough study of its content in terms of the quantity and the themes, with a particular focus on the similarity of material classifications.

The ranges of the majority of phenomena drawn from ADV, demonstrating the condition of rural culture in the first half on the 1930s and presented on contemporary maps, are usually vast and fall not only on the core of the former Reich but also on its peripheries, including a considerable portion of the western and northern territory of today's Poland. These phenomena can therefore be considered as older, demonstrating a unique cultural communion of the area of Central Europe. They are typical not only of Silesia, as they have also been recorded in neighbouring regions. Differences appear with regard to the participation of women in labour in rural festivities—this specific prohibition seems to have been characteristic primarily of Upper Silesia; moreover, it tends to appear in reports of the inhabitants of this region even in present times, which is a signal of a certain cultural continuity.

The ethnographic maps published in PAE and ADV allow for the conclusion that Silesia has always been a permanent borderland, an intermediate area, where the analysed phenomena could permeate from Western Europe directly or through Czechia and Moravia. It would be difficult to identify clear borders here or even peripheries. Numerous settlement processes tended to introduce not new forms but variations of older rituals, customs and beliefs.

Agnieszka Pieńczak

Die mit der Geburt verbundenen Bräuche
(Isolation der Wöchnerin)

Polski atlas etnograficzny [dt.: Polnischer ethnografischer Atlas]
und *Atlas der deutschen Volkskunde*
Eine vergleichende Studie

Z u s a m m e n f a s s u n g

Die vorliegende Abhandlung ist keine richtige Monografie über manche in Oberschlesien wohnende dörfliche Gemeinschaften, so dass sie nicht das ganze Spektrum von den in dem Gebiet bekannten kulturellen Phänomenen schildert. Es ist eher eine vergleichende Studie, die zeigt, was man von den die kulturelle Verschiedenheit beeinflussenden Faktoren aus den zwei nationalen Atlassen – dem *Polnischen ethnografischen Atlas* (PAE) und dem *Atlas der deutschen Volkskunde* (ADV) erfahren kann. In beiden Atlassen wurden die in räumlicher Hinsicht ähnlichen kulturellen Phänomene dargestellt, was vergleichende Studien möglich macht. Das dort berücksichtigte Gebiet (vom Rhein bis zum Bug und von Alpen und Nordkarpaten bis zur Ostsee und Nordsee) ermöglicht die Reichweite von den zu untersuchten Kulturphänomenen im weiten Kontext darzustellen und damit verschiedene Schlüsse mittels ethnogeografischer Methode zu ziehen. Da die Möglichkeiten, die beiden Atlassen miteinander zu vergleichen jedoch begrenzt sind, wurden sie an ausgewählten Beispielen von den mit der Geburt verbundenen Bräuchen geschildert. Diese betreffen die in dörflichen Gemeinschaften geltenden Isolationsverbote für eine Wöchnerin, also eine Thematik, die in ethnologischer Literatur bisher noch nicht unzulänglich untersucht worden ist.

Das Buch handelt nicht nur vom Oberschlesien selbst sondern auch von anderen Gebieten. Die Analyse umfasste das Gebiet Polens innerhalb seiner heutigen Grenzen und zusätzlich noch die im Rahmen der Arbeit an dem ADV erforschten Gebiete (darunter heutige: Deutschland, Tschechien und Österreich). Besondere Aufmerksamkeit wurde dabei dem Schlesien und den für diese Region und für angrenzende Gebiete gemeinsamen oder typischsten Kulturprodukten und Kulturphänomenen geschenkt.

Im ersten Kapitel erläuterte man die Spezifität der ethnografischen Methode besonders in Bezug auf deren zwei wichtige Interpretationsaspekte: den geografischen und den abstrakt-räumlichen. Hier wurde auch die Brauchbarkeit von manchen ethnografischen und dialektologischen Atlassen als einer Quelle bei Erforschung der Genese und des Wandels im Bereich der traditionellen Kultur beurteilt. Das zweite Kapitel betont die Spezifität Schlesiens als eines ethnischen und kulturellen Grenzgebiets, indem es sich auf Erfahrungen der Forscher bezieht, die in ihren Forschungen ethnogeografische Methode anwandten. Das dritte Kapitel präsentiert die wichtigsten Arbeiten über Geburtsbräuche, die viele Informationen über die Isolation der Wöchnerin in dörflicher Gemeinschaft (seit der 2. Hälfte des 19.Jhs bis zu Beginn des 21.Jhs) beinhalten. Im nächsten Kapitel erörterte man den Kern von den für PAE und ADV durchgeführten Forschungen über die Geburtsbräuche. Das letzte fünfte Kapitel betrifft die Interpretationsmöglichkeiten von den ausgewählten Elementen der mit der Geburt verbundenen und in beiden Atlassen spezifizierten Bräuche. Analysiert wurden ausschließlich solche Isolationsverbote für Wöchnerinnen, die in Quellenverzeichnis der beiden Atlassen zu finden sind. Besprochen wurden folgende Verbote: es wurde der Wöchnerin verboten: die Schwelle des Hauses zu überschreiten, nach außerhalb des Bauernhofs zu gehen,

in den Keller hinunterzugehen, auf den Dachboden zu klettern, Wasser aus dem Brunnen zu schöpfen, die Nachbarn zu besuchen, an Tanzabenden im Dorf teilzunehmen. Alle diese Fragen wurden an 15 neuartigen synthetischen Karten widergespiegelt, von denen 14 – drei unterschiedliche chronologische Durchschnitte darstellen: der erste umfasst den Anfang der 30er Jahre des 20. Jahrhunderts (die für ADV durchgeführten Forschungen), der zweite – den Zeitraum 1969–1976 (die für PAE durchgeführten Forschungen über die Geburtsbräuche), der dritte betrifft den Zeitraum 2009–2011 (erneute Forschungen für PAE in einigen oberschlesischen Dörfern). Die vorliegende Abhandlung beinhaltet zahlreiche detaillierte Aufstellungen, in der Zahl zwei ausführliche Anhänge, Bibliografie, Verzeichnis von bearbeiteten Karten, Abbildungen, Tabellen und Diagrammen. Der erste Anhang ist ein Signaturverzeichnis von den in PAE genannten Ortschaften, in denen die Forschungen über die Geburtsbräuche in den Jahren 1969–1976 durchgeführt wurden; der andere dagegen beinhaltet die Charakteristik der Informanten, die aus den damals in schlesischen Dörfern lebenden zugewanderten Gemeinschaften stammten.

Die hier angewandte Form der Forschungsanalyse, welche nur ausgewählte Aspekte der Geburtsbräuche in Rücksicht nimmt zeigt jedoch, dass vergleichende Studien über den *Polnischen ethnografischen Atlas* und den *Atlas der deutschen Volkskunde* möglich sind, falls zwei wesentliche Bedingungen eingehalten werden – relative thematische und typologische Übereinstimmung der beiden Quellen. Die beiden Atlassen erfordern eine spezifische Forschungseinstellung – man muss sich zwar mit deren Inhalt in quantitativer und thematischer Hinsicht vertraut machen und ähnliche Stoffbewertung dabei berücksichtigen.

Die meisten von den aus ADV exzerpierten Phänomenen, die den Stand der Dorfkultur in der ersten Hälfte der 30er Jahre des 20. Jahrhunderts darstellten, haben meistens einen großen Ausmaß und erfassen mit ihrer Tragweite jeweils außer dem Kern des Territoriums des ehemaligen Deutschen Reiches auch dessen Grenzgebiete, also unter anderem einen beträchtlichen Teil der heutigen Gebiete West- und Nordpolens. Diese Phänomene können meistens als alte Bräuche gelten, die eine gewisse Kulturgemeinsamkeit der mitteleuropäischen Gebiete bestätigen. Die sind nicht nur für Schlesien charakteristisch, da ihr Vorhandensein auch in angrenzenden Gebieten festgestellt wurde. Ganz anders ist es mit dem Verbot für Wöchnerin, an dörflichen Tanzabenden teilzunehmen; dieses scheint vor allem für Oberschlesien typisch zu sein, denn es kommt auch heute zum Vorschein in den Erzählungen von den in dem Gebiet lebenden Einwohnern, was von einer gewissen Kulturkontinuität zeugen kann.

Die in PAE und ADV veröffentlichten ethnografischen Karten lassen vermuten, dass Schlesien schon immer ein Durchgangsgebiet war, zu dem die oben genannten Erscheinungen direkt von westeuropäischen Gebieten oder via Tschechien und Mähren vordrangen. Es ist hier kaum möglich, genauere Grenzen oder auch Grenzgebiete zu bestimmen. Zahlreiche Siedlungsprozesse brachten nicht nur neue Formen, sondern eher verschiedene Varianten der alten Bräuche, Volksglauben und Gesinnungen mit sich.

Redakcja: Anna U. Pilśniak

Projekt okładki i stron tytułowych: Marek J. Piwko {mjp}

Korekta: Renata Śliż

Łamanie: Edward Wilk

Na okładce: drzeworyt, XVI wiek, ilustracja z książki Piotra Crescentyna
O pomnożeniu y rozkrzewieniu wszelakich Pożytkow Ksiąg Dwoienaście..., Kraków 1571

Copyright © 2016 by Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego
Wszelkie prawa zastrzeżone

ISSN 0208-6336

ISBN 978-83-8012-966-5

(wersja drukowana)

ISBN 978-83-8012-967-2

(wersja elektroniczna)

Wydawca

Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego
ul. Bankowa 12B, 40-007 Katowice
www.wydawnictwo.us.edu.pl
e-mail: wydawus@us.edu.pl

Wydanie I. Ark. druk. 30 + 21 wkl. Ark. wyd. 30.
Papier offset. kl. III, 90 g. Cena 52 zł (+VAT).

Druk i oprawa

„TOTEM.COM.PL Sp. z o.o.” Sp. K.
ul. Jacewska 89, 88-100 Inowrocław